

Лекція

Тема 11. Міждержавні конфлікти

1. Типологія міждержавних конфліктів.
2. Динаміка конфліктного процесу.
3. **Форми, методи, технології та засоби запобігання, врегулювання і вирішення міждержавних конфліктів.**

1. Типологія міждержавних конфліктів

Поняття «міжнародний конфлікт» є досить дискусійним. У загальному значенні *міжнародним конфліктом* вважають відносно відкриту для сприйняття соціально-політичну взаємодію двох або більше організованих елементів системи міжнародних відносин, що у своїх діях мають певні переваги при виборі політичних альтернатив.

Міжнародний конфлікт – це відношення між державами на всіх рівнях і в різних ступенях (американський вчений К.Райт).

Міждержавні конфлікти можуть бути представлені конфліктами двох або більше держав, національно-визвольними війнами (одна зі сторін – держава), антиколоніальними війнами народів проти урядів держав, що колонізували їх країну, внутрішні інтернаціоналізовані конфлікти (держава – помічник однієї зі сторін на території іншої держави).

Сьогодні існує сім рушійних чинників, які впливають на формування світової ситуації і на появу нових міждержавних конфліктів. Серед них:

- *демографічні зміни*;
- *стан природних ресурсів і природного середовища* – насамперед проблема виробництва продовольства і наявності питної води за умов зростання потреб населення Землі залишається невирішеною й особливо гострою;
- *науково-технічний розвиток*, інформаційні технології здатні істотно змінювати цикл виробництва і розподілу за масштабами, які можуть бути прирівняні до масштабів дії індустріальної революції;
- *глобальна економіка і подальша глобалізація світового виробництва і світового ринку* може призвести до непомірно високого рівня взаємозалежності країн, за якої значно зростають і загроза загальної дестабілізації тощо [2, с.318].

Основою міждержавних конфліктів є міжнародні відносини.

Міжнародні відносини – це сукупність економічних, політичних, правових, ідеологічних, дипломатичних, військових, культурних та інших зв'язків і взаємин між суб'єктами, що діють на світовій арені.

Особливості міжнародних відносин:

- *стихийний характер* міжнародного політичного процесу;
- *відсутність єдиного владного центру* і наявність безлічі рівноправних і суверенних центрів ухвалення політичних рішень;
- *вторинність законів*, первинність міждержавних угод і домовленостей про співпрацю;
- посилення значення *суб'єктивного чинника*;
- *охоплення всіх сфер життєдіяльності суспільства* і включення в них різних суб'єктів політики;
- *відсутність єдиного легітимного центру примусу*, єдиного джерела влади, яке володіло б незаперечним авторитетом для всіх учасників світового процесу.

Об'єктом міжнародного конфлікту є *інтерес*, що оскаржується суб'єктами конфлікту і виражається в обґрунтованому або помилковому праві на щось.

Суб'єктами міжнародних відносин є держава і її інститути, міждержавні об'єднання, недержавні організації, міжнародні недержавні об'єднання. Основним органом із підтримки миру і злагоди між націями є Організація Об'єднаних Націй (ООН), створена в 1945 році.

Чотири стадії конфлікту: 1) усвідомлення несумісності; 2) ріст напруженості; 3) тиск без застосування військової сили; 4) війна вчений (К.Райт).

Важливою характеристикою суб'єктів конфлікту є:

– *сила* (здатність одного суб'єкта конфлікту змусити або переконати іншого суб'єкта конфлікту зробити те, що в іншій ситуації він робити не став би, інакше кажучи, сила суб'єкта конфлікту означає здатність до примусу);

– *положення* (позиції суб'єкта конфлікту в загальній системі відносин). Позиції суб'єктів конфлікту визначаються його силою, підтримкою з боку інших суб'єктів міжнародних відносин, умовами реалізації потенціалу суб'єктів конфлікту.

Критерії, за якими виокремлюють види міждержавних конфліктів: *конфлікт ідеологій, конфлікт через політичне панування, територіальний конфлікт, релігійний конфлікт*.

Види міждержавних конфліктів:

– безпосередньо міждержавні конфлікти (обидві сторони – держави);

– національно-визвольні війни (одна із сторін – держава), антиколоніальні, війни народів, проти расизму, проти урядів;

– внутрішні інтернаціоналізовані конфлікти (держава – помічник однієї із сторін на території іншої держави).

Сторони конфліктів виступають окремі держави або групи держав (коаліції).

Причини цих конфліктів: економічні, політичні, ідеологічні, територіальні й ін.

Типи зовнішньополітичних інтересів суб'єктів системи міждержавних відносин:

– *інтереси, які не збігаються* інтереси, реалізація яких не стосується інтересів інших суб'єктів у системі міждержавних відносин;

– *паралельні інтереси*: коли зовнішньополітичні інтереси однієї держави реалізуються за напрямом інтересів іншої;

– *спільні інтереси*: реалізація можлива тільки на основі колективних дій двох і більше країн шляхом здійснення скоординованої програми дій;

– *розбіжні інтереси*: реалізація взаємних інтересів, коли подальші цілі не збігаються, але і не вступають у конфлікт;

– *конфронтаційні інтереси*: реалізація неможлива без утиску інтересів інших держав, і може бути здійснена за їхній рахунок.

Міждержавний конфлікт, як і внутрішньодержавний, є зіткненням протилежних інтересів, цінностей, поглядів і дій, пов'язаних з їх реалізацією.

Його відмінність від *внутрішньодержавного* полягає в конкретній природі, змісті, специфіці суб'єктів, в особливостях механізму виникнення і розвитку, технології регулювання і вирішення. У міждержавному конфлікті протистоять не приватні інтереси, а загальнодержавні інтереси.

Характерною особливістю міждержавного конфлікту є його *взаємозв'язок із внутрішньополітичними конфліктами*. Вона може виявлятися в різних варіантах:

1. *Перехід внутрішньополітичного конфлікту в міждержавний*.

2. *Вплив міждержавного конфлікту на виникнення внутрішньополітичного конфлікту* виражається в загостренні внутрішньої обстановки в країні в результаті її участі в міжнародному конфлікті.

3. *Міждержавний конфлікт може стати однією з причин тимчасового врегулювання внутрішньополітичного конфлікту*.

Отже, *міждержавний конфлікт* – це політичні відносини між двома державами.

Класифікація міждержавних конфліктів за низкою *критеріїв*:

1) *за характером суперечностей*: економічні, політичні, ідеологічні, соціально-політичні, етнічні та релігійні конфлікти, які умовно можна поділити на дві групи: політичні та неполітичні;

2) *за просторово-часовим масштабом*: глобальні конфлікти, що стосуються інтересів усіх учасників міжнародних відносин; регіональні й локальні, які включають як сторони конфлікту обмежену кількість учасників, а також двосторонні;

3) *за засобами, які застосовують сторони конфлікту*: збройні конфлікти і конфлікти із застосуванням мирних засобів.

За *характером динаміки розвитку*: еволюційні (під час яких конфлікт послідовно проходить багато розвитку), стрибкоподібні (за яких можливі переноси через фази розвитку убік як ескалації, так і деескалації конфлікту); уповільнені; вибухові; латентні; явні.

Зважаючи на *інтереси суб'єктів конфлікту*, визначають такі типи міждержавних конфліктів: конфлікт ідеологій; конфлікт політичного панування; територіальний конфлікт; етнічний конфлікт, релігійний конфлікт; економічний конфлікт.

2. Динаміка конфліктного процесу

Розкриття динаміки конфліктного процесу полягає в аналізі різних станів відносин, які змінювалися в часі. Кожному з цих станів відповідає своя фаза розвитку між-державного конфлікту.

Фази розвитку – це конкретні стани міждержавного конфлікту як системи, які мають реальний характер, детермінований в історичному і соціальному планах, тобто кожен із них характеризується певними діями і протидіями його суб'єктів.

Конфліктологи визначають деякі загальні критерії переходу від однієї фази до іншої.

Згідно з теорією і практикою конфліктології, міждержавний конфлікт має такі фази розвитку:

I – міждержавні відносини з приводу певних суперечностей, виражені в достатньо гострій конфліктній формі;

II – суб'єктивне визначення сторонами конфлікту своїх інтересів, цілей, стратегії та форм боротьби для ви-рішення суперечностей;

III – використання суб'єктами конфлікту широкого діапазону засобів, залучення у боротьбу інших держав подальшим ускладненням системи політичних відносин і дій усіх прямих і непрямих сторін конфлікту;

IV – посилення боротьби до рівня, який може охопити відносини суб'єктів конфлікту, держав регіону та най-більших світових держав, із залученням ООН;

V – міждержавний збройний конфлікт, що починається з конфлікту, здатного за певних обставин розвиватися до вищого рівня озброєної боротьби;

VI – урегулювання конфлікту шляхом його деескалації, зниження рівня інтенсивності, активного залучення дипломатії, пошуку взаємних компромісів, коректування національних інтересів.

Міжнародний конфлікт як і усі інші – це тривалий процес, що має певні періоди та етапи, під час яких він виникає, розвивається та завершується.

Ескалація конфлікту (лат. *scala* – сходи) – це прогресуючий у часі розвиток конфлікту, загострення протиборства, за якого руйнівні дії опонентів є інтенсивнішими, ніж попередні та наступні. Це процес поглиблення суперечностей.

3. Форми, методи, технології та засоби запобігання, врегулювання і вирішення міждержавних конфліктів

Найприйнятнішою формою врегулювання міждержавного конфлікту є досягнення балансу інтересів його сторін, що дозволяє *усунути* саму причину конфлікту.

У конфліктології визначають три *моделі врегулювання конфлікту*: гегемоністську, статусну та рольову.

1. *Гегемоністська модель* орієнтована на застосування насильства або загрози насильства; у стратегії вирішення схильна до гри з «нульовою сумою», в якій виграш однієї сторони рівний програшу іншої.

2. *Статусна модель* розширює конфліктне поле суперечки, яка спричинила конфлікт; у стратегії вирішення схильна до врегулювання на основі паритету або правових норм.

3. *Рольова модель* структурно формує фізичну поведінку як задля досягнення своєї мети, так і мети іншої сторони; у стратегії вирішення схильна до вирішення або навіть урегулювання конфлікту.

Для попередження або врегулювання міждержавних конфліктів визначають *методи задіяння сили* в системі: *переконання, примус і придушення*.

1. *Метод переконання* – це комплекс заходів, прийнятих державою (коаліцією держав) стосовно іншої держави або їх політичних об'єднань із метою створення сприятливих умов для реалізації національно-державних інтересів у зовнішньополітичній обстановці. Цей метод найбільш ефективний на ранніх стадіях конфлікту і дозволяє врегулювати суперечності між державами політико-дипломатичними засобами завдяки переконанню іншої сторони в безперспективності або необґрунтованості її претензій, у необхідності корекції зовнішньополітичних інтересів з метою збереження статус-кво.

2. *Метод примусу* – це комплекс заходів держави (коаліції держав), спрямованих на те, щоб, використовуючи силу, нав'язати іншій державі або групі держав свою волю. Примусення відрізняється більшою рішучістю дій та інтенсивнішим використанням сукупної потужності держави для досягнення своєї мети. Як правило, в міжнародній практиці примусення використовується на кризовій фазі конфлікту як засіб запобігання або зупинки його кризового розвитку.

3. *Метод придушення* – це повне позбавлення супротивника можливості до опору або знищення його за допомогою військової сили. У разі придушення інтенсивність дій держави гранично зростає. Наслідком придушення є вирішення міждержавного конфлікту або його перехід у латентний стан.

Найважливішим центром урегулювання міждержавних конфліктів і підтримки міжнародного миру є *Організація Об'єднаних Націй* (ООН), в якій є можливості й переваги перед іншими міжнародними організаціями. Одне із найважливіших завдань ООН – запобігання всіма наявними в неї засобами збройних конфліктів і захист цивільного населення від загибелі в тих гарячих точках планети, де ці конфлікти все-таки відбулися.

Одним із наймогутніших засобів попередження між-державних конфліктів у другій половині ХХ століття стало міжнародне право. Головне його досягнення – вироблення загальновизнаних *принципів міжнародних відносин*, до яких належать:

- незастосування сили або загрози силою;
- непорушність меж; територіальної цілісності держав;
- суверенної рівності;
- мирне врегулювання суперечок;
- невтручання у внутрішні справи; пошана прав людини й основних свобод;
- рівноправ'я та права народів розпоряджатися своєю долею;
- співпраця між державами; добросовісне виконання міжнародних зобов'язань.

Одним із принципів у сфері попередження міждержавних конфліктів є *принцип незастосування сили або загрози силою*. Дія принципу поширюється на всі держави-члени ООН, а також інші країни.

У нормативний зміст принципу незастосування сили включені:

- заборона окупації території іншої держави з порушенням норм міжнародного права;
- заборона актів репресій, пов'язаних із застосуванням сили;
- заборона надання державою своєї території іншій країні, яка використовує її для вчинення агресії проти третьої держави;
- заборона організації, підбурювання, надання допомоги або участі в актах громадянської війни або терористичних актах в іншій державі;
- заборона організації або захоплення організації збройних банд і регулярних сил, зокрема найманців для вторгнення на територію іншої держави.

Засобом врегулювання конфлікту є *посередництво*. Основне завдання посередника – сприяти досягненню мирної угоди між конфліктуючими сторонами.

Інновації у розв'язанні міжнародних конфліктів пов'язують із застосуванням двох основних підходів: *традиційного і миротворчого*:

– *традиційний* пов'язаний із вирішенням суперечностей, які є в основі конфлікту, і узгодженням з існуючими соціальними теоріями, в яких достатньо повно відображені зміни у світі;

– другий підхід вироблений останніми роками і пов'язаний з ідеєю «миротворчості», спрямованою на глобальне миротворення, а також на обмеження самої можливості збройного конфлікту.

Література

1. Бернадський Б. В. Міжнародні конфлікти: курс лекцій / Б.В. Бернадський. – К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. – 366 с.

2. Гуменюк Л.Й. Соціальна конфліктологія: підручник / Л. Й. Гуменюк. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. – 564 с.

3. Капітоненко М. «Сила» в основних парадигмах міжнародних відносин (Частина друга) / М. Капітоненко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kiev.convdocs.org/docs/1096/index-33777.html>.

4. Нікулішин Н. Поняття «сила» у сучасних теоріях міжнародних відносин / Н. Нікулішин. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/21120/1/23-130-134.pdf>

5. Тихомирова Є.Б. Конфліктологія та теорія переговорів: підручник / Є.Б. Тихомирова, С.Р. Постолюк. – Рівне: Перспектива, 2007. – 389 с.